

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ СТИМУЛІВ В АСОЦІАТИВНОМУ ЕКСПЕРИМЕНТІ

Тетяна Недашківська

*канд. філол. наук, доцент
Житомирський державний університет ім. Івана Франка
Житомир (Україна)
E-mail: mega.nedashkovskaya@mail.ru*

Ольга Загородня

*аспірант
Житомирський державний університет ім. Івана Франка
Житомир (Україна)
E-mail: olgagorna@ukr.net*

У статті розглянуто комплексний аналіз стимулів в асоціативному експерименті із залученням комп'ютерних технологій, розкрито потенційні можливості системного підходу до аналізу асоціативного поля для розвитку досліджень в споріднених галузях сучасної психолінгвістики. Запропоновані вдосконалена класифікація асоціатів-реакцій та система вимірювання конотативного елементу стимулу з теоретично-експериментальним обґрунтуванням їх доцільності у використанні в подібних дослідженнях. Відображена робота модуля обробки стимулів авторської інформаційно-комп'ютерної системи «Stimulus», яка розробляється в межах дослідження.

Ключові слова: *комплексний аналіз стимулів, класифікація реакцій, вимірювання конотативного елементу, суспільно-політична лексика, мовна картина світу, інформаційно-комп'ютерна система.*

Недашковская Т.Е., Загородня О.Ф. Комплексный анализ стимулов в ассоциативном эксперименте

В статье рассматривается комплексный анализ стимулов в ассоциативном эксперименте с помощью компьютерных технологий, раскрываются возможности системного подхода к анализу ассоциативного поля для развития исследований в родственных отраслях современной психолингвистики. Предложены усовершенствованная классификация ассоциатов-реакций и система измерения коннотативного элемента стимула с теоретико-экспериментальным обоснованием их применения в подобных исследованиях. Показана работа модуля обработки стимулов

авторской информационно-компьютерной системой «Stimulus», которая разрабатывается в пределах исследования.

Ключевые слова: комплексный анализ стимулов, классификация реакций, измерение коннотативного элемента, социально-политическая лексика, языковая картина мира, информационно-компьютерная система.

Nedashkivska T. Ye., Zagorodnia O. F. Multipurpose Analysis of Stimuli in the Associative Experiment

The article deals with the multipurpose stimuli analysis provided with the help of the Information and Computer Software “Stimulus” that has been created especially for the research. The results shown reflect the work of analytical module of the ICS “Stimulus”. Improved classification of the word reactions and the system of connotations evaluating are described and proved. The research was done on the basis of psycholinguistic approach to the study of social and political lexis via the free associative experiment.

Key words: multipurpose stimuli analysis, information and computer software, word reaction classification, social and political lexis, language world view, free associative experiment.

Найактуальнішою проблематикою в лінгвістиці ХХІ сторіччя є проблематика мовних картин світу (МКС), дослідження з питань котрої ведуть в декількох напрямках, реалізуючи діяльнісний антропоцентричний підхід до аналізу мовних явищ, а саме: психолінгвістичному, когнітивістському, лінгвокультурному напрямках та їх різновидах. Картину світу, втілену в мові, досліджують в різних аспектах: вивчають як окремі її елементи (поняття, концепти), так і систему МКС загалом, проводять інтрамовні та міжмовні, компаративістські, студії, виявляють лінгвістичні універсалиї та етнічну специфіку МКС в національних мовних картинах світу (НМКС).

Серед найсучасніших досліджень – роботи Т.В. Бісовецької, У.Б. Марчук, О.Я. Сурмач, Н.В. Плотнікової, А.М. Барабулі, І.А. Кожушко та ін. Масштабні психолінгвістичні дослідження продовжують відомі психолінгвістичні школи та осередки. Так, у Росії науковці Тверської психолінгвістичної школи О.О. Залевської на матеріалі різних мов розробляють методологію психолінгвістичного вивчення значення слова,

функціонування його в індивідуальному лексиконі, використовують когнітивний підхід до вивчення семантики, психолінгвістичний підхід – до вивчення концептів (напр., Залевская, 2011). В Україні волинські психолінгвісти (Л.В. Засєкіна, С.В. Засєкін, О.Л. Лавриненко, М.О. Орап та ін.) розробляють проблеми психології мови, мовлення та особистості, досліджують перекладацькі універсалії, будують психолінгвістичні моделі художнього перекладу та розкривають механізми мислення перекладача («Язык, речь, личность в зеркале психолингвистики», 2014) Потужні дослідження за власною проблематикою проводять психолінгвісти з Харкова (О.І. Горошко та ін.), Києва (Д.І. Терехова та ін.). Одеси (Т.Ю. Ковалевська та ін.), Львова (С. Мартінек та ін.), Переяслава-Хмельницького (О.М. Холод, Л.О. Калмикова та ін.), Житомира (Т.Є. Недашківська, Л.В. Кушмар, О. Денисевич, О.Ф. Загородня, С. В. Самійлик та ін.).

Сучасні дослідження МКС та НМКС проводять із залученням експериментальних методів та інформаційно-комп'ютерних технологій. Асоціативний експеримент як основний метод дослідження психолінгвістичної структури значення мовних одиниць посідає чільне місце серед інших методів набору, оцінювання та аналізу даних у дослідженнях зазначених напрямків. Він традиційно є основним джерелом набору даних при складанні асоціативних словників, а також необхідним інструментом в дослідженнях, що стосуються окремих концептів МКС, соціальної та міжкультурної комунікації, впливу екстралінгвальних факторів на мовні явища. Зазвичай аналіз лексичних одиниць в асоціативному експерименті проводиться одноаспектно, залежно від мети конкретного дослідження. Традиційним аналізом асоціативного поля стимульних одиниць є виявлення семантичної близькості реакцій та слів-стимулів, ранжування асоціатів за частотністю та виокремлення ядерних і периферійних елементів, визначення характеру асоціативних зв'язків з виведенням класифікацій, оцінка конотативного компоненту стимулів за емотивно-маркованими асоціатами. На основі, як правило, одного-двох аспектів аналізу стимулів формуються

узагальнення за завданням досліджень. Втім, набуває актуальності комплексний, багатоаспектний аналіз слів-стимулів в асоціативному експерименті, він здатний представити досліднику значно більше наукової інформації і, якщо не прирівняти дослідження стимулів в АЕ до дослідження концептів МКС, то значно наблизити до цього. До того ж, багатоаспектність в аналізі АП стимульних одиниць є плідним джерелом для наукових інтерпретацій різних напрямків: від психолінгвістичного до лінгвокультурного та компаративістського, – і надає досліднику широку свободу творчого пошуку.

Мета цієї статті – представити комплексний багатоаспектний аналіз стимулів в асоціативному експерименті із залученням комп'ютерних технологій, проілюструвати можливості інтерпретації даних проміжними результатами психолінгвістичного дослідження зокрема суспільно-політичної лексики, показати наукові перспективи представленого аналізу асоціативного поля стимулів.

Основним методом дослідження є вільний асоціативний експеримент. Він слугує джерелом накопичення даних для дослідження суспільно-політичного фрагменту МКС українців. До аналізу й інтерпретації експериментальних даних залучені описовий та статистичний методи, метод оцінного шкалювання, метод класифікацій, методи комп'ютерної обробки результатів експерименту та графічного зображення даних.

Вільний асоціативний експеримент, котрий проводиться нами, ще триває, опитано близько 500 інформантів – студентів вищих навчальних закладів України (м. Києва, м. Житомира) і Канади (м. Торонто), опрацьовано матеріали понад 80 анкет респондентів. Результати обробки даних, представлені в цій статті, є ілюстрацією функціонального характеру, демонструють можливості системного підходу до аналізу стимулів в АЕ.

Стимулами слугують лексичні одиниці суспільно-політичного змісту, що позначають актуальні поняття суспільно-політичної сфери українців, а також їх англомовні відповідники. Дані вільного асоціативного

експерименту, проведеного за визначеним стимульним списком в групах різномовних носіїв оброблялися за допомогою «Інформаційно-комп'ютерної системи накопичення, обробки та інтерпретації даних асоціативних експериментів «Stimulus» (робоча назва)». Ця система розробляється нами як майбутній ефективний інструментарій психолінгвістичних досліджень різних напрямків, здійснюється в межах нашого дослідження суспільно-політичного фрагменту МКС українців і, власне, є супутнім предметом обговорення цієї статті. Модулі та загальні можливості системи «Stimulus» в контексті існуючих та використовуваних в психолінгвістиці комп'ютерних технологій, а також зрізи даних, що забезпечені комплексним підходом до аналізу МКС, вже описані в наших публікаціях та представлені на різнопрофільних конференціях (Загородній, Загородня 2010; 2015), що викликало значну зацікавленість серед різних фахівців (лінгвістів, етнолінгвістів, когнітивістів, психологів, математиків, економістів). В цій роботі ми демонструємо системний аналіз стимулів АЕ як однієї зі складових МКС на прикладі роботи аналітичного модуля комп'ютерної системи «Stimulus». Такий підхід є ультрасучасним в контексті поширення міждисциплінарних досліджень в науці ХХІ сторіччя, методологічному синкретизмі математики та інших галузей, всебічному проникненні інформаційно-комп'ютерних технологій в антропоцентричні дослідження.

Системний аналіз стимулів проводиться нами в двох аспектах: денотативному (семантичному) та конотативному (емоційно-оцінному), кожний з яких містить багатогранні результати. Денотативний аспект аналізу представлено аналізом структурно-змістової сторони асоціативного поля (АП) стимулів; конотативний аспект є результатом вимірювання та опису емоційно-оцінної складової їхнього асоціативного значення. Структурні складові виділені на всіх рівнях аналізу, серед яких: структурний аналіз АП, структурна характеристика асоціативних зв'язків, змістовно-тематичний розподіл асоціатів за семантичними сферами та семами лексичного значення стимулу, визначення іншомовних елементів та груп іншомовних асоціатів в

АП стимулів, вимірювання часток емоційно-оцінного компоненту стимулів за впровадженими у дослідженні варіативними шкалами «позитивне / негативне». Традиційний підхід до аналізу стимулів (виділення ядра та периферії АП, визначення семантичної близькості стимулів, частотності асоціатів тощо) поєднується в нашому дослідженні з сучасними підходами до класифікацій його складових.

Система «Stimulus» розробляється як універсальний інструментарій для різновекторних досліджень мовної свідомості, тому дослідник на підготовчому етапі роботи з цією комп'ютерною програмою сам наповнює її бази релевантними для конкретного дослідження критеріями, що формують власний унікальний інструментарій дослідника.

Вікно вводу даних асоціативного експерименту за попередньо сформованими базами критеріїв ілюструє мал. 1.

Респондент с кодом 1
Список стимулов 1
Стимул: N1 уряд
Дата анкетирования 01.01.2015
Реакция
Язык реакции Украинский
Сема лексического значения стимула 1. Орган державної влади
Семантическая сфера реакции 1. Суб'єкти за статусом, члени
Тип ассоциативной связи 2 Тематичний
Тип ассоциативной связи 1 Парадигматичний
Оценка коннотации реакции 0
Оценка коннотации ассоциативной связи 0
Предыдущий стимул Следующий стимул Ввести реакцию Удалить реакцию Выйти

Малюнок 1. Вікно вводу даних АЕ.

Таким чином, при введенні даних АЕ ми вносимо в систему або вибираємо зі сформованого списку за відповідним переліком тестованих стимулів і датою анкетування таку інформацію:

- 1) реакцію респондента (асоціат);
- 2) мову реакції респондента (мову вираження асоціату);
- 3) сему лексичного значення стимулу (з якою співвідносимо асоціат);
- 4) семантичну сферу реакції (з якою співвідносимо асоціат);
- 5) тип асоціативного зв'язку 1;
- 6) тип асоціативного зв'язку 2;
- 7) оцінку реакції за шкалою «-1 / 0 / +1» (негативна-нейтральна-позитивна);
- 8) оцінку асоціативного зв'язку за шкалою «-1 / -1y / 0 / +1y / +1» (негативна – умовно-негативна – нейтральна – умовно-позитивна – позитивна).

Семи лексичного значення стимулу формуються дослідником на основі аналізу дефініцій слів-стимулів за тлумачними словниками. Наш досвід обробки даних ВАЕ підтверджує загальновідому тезу про розбіжність лексичного та асоціативного значення слів. В анкетах завжди зустрічаються реакції, які своїм змістом або «покривають» декілька сем і ЛСВ стимулу («ВИБОРИ – обман» – обман може стосуватися і обрання, і голосування як сем ЛЗ стимулу), або значною мірою відхиляються від лексично-орієнтованого тлумачення слова і свідчать швидше про «пропущення» сприйнятого слова через власний досвід, що надає стимулу особистісного смислу, або ж «антропоцентризацию» поняття, коли асоціат відображає поставлену у центр поняття мовну особистість (ПРАПОР – гідність, ЛІДЕР – чесний). З огляду на це ми вводимо в базу, окрім усталених в мові сем лексичного значення мовних одиниць, такі параметри, як «Реакція, спільна для декількох сем» та «Реакція своєрідна, за межами сем ЛЗ». Статистична обробка даних за такими критеріями надає кількісну характеристику відхилення психологічного значення від лексичного. Так, стимул ВИБОРИ має в структурі 16% «спільних» реакцій та 12% «своєрідних» реакцій, окрім інших, розподілених за семами.

Розподіл асоціатів за семантичними сферами також свідчить про

ширшу категорію асоціативного значення порівняно з лексичним. Такий розподіл в світлі актуальних підходів гештальту (Чернейко, 1995; 1996) та фрейму (Филлмор, 1988; Жаботинська, 2011) є свідченням високої структурованості асоціативного поля (АП) стимулів в асоціативному експерименті. Масові частки елементів, співвіднесених з тією чи іншою семантичною сферою, свідчатимуть про вищу актуальність одних елементів психічного образу слова в порівнянні з нижчою актуальністю інших. Наприклад, в асоціативній структурі стимулу РЕВОЛЮЦІЯ виділяємо такі семантичні сфери (слоти фрейму):

РЕВОЛЮЦІЯ

- 1. Суб'єкти за статусом: 9,524*
- 2. Країни, місяця: 15,873*
- 3. Причини: 15,873*
- 4. Наслідки, вплив: 26,984*
- 5. Атрибути: 14,286*
- 6. Дії: 9,524*
- 7. Емоційно-оцінне ставлення: 6,349*
- 8. Інше: 0,000*
- 9. Характеристики: 1,587*

Бачимо, що найкраще актуалізуються в свідомості опитаних респондентів такі сторони образу революції, як «наслідки, вплив», а найменше уваги приділено характеристикам революції.

Типи асоціативних зв'язків в нашій системі впливають з усталених класифікацій асоціативних зв'язків. Прийнято вважати, що тип класифікації залежить від характеру того чи іншого дослідження та його задач. Досить детально ймовірні класифікації асоціативних зв'язків, що зустрічаються в науковій літературі, описані Д.І. Тереховою (Терехова, 2001:53-63). Тримаючи в полі зору традиційний розподіл асоціативних зв'язків на синтагматичні, парадигматичні та тематичні, дослідниця систематизує попередній досвід, обґрунтовує і представляє власну класифікацію, котра

знаходить подальше наукове схвалення і описується іншими дослідниками. Так, Терехова Д.І. пропонує розподіляти реакції на синтагматичні, парадигматичні, тематичні, фонетичні, словотвірні, граматичні, ремінісцентні, фразеологічного типу, персоналії (Терехова, 2001:62-63).

Кушмар Л.В. при дослідженні лексики економічної сфери в мовній картині світу українців, стикнувшись з емпіричним матеріалом, дещо удосконалює класифікацію Терехової Д.І. та класифікує реакції таким чином: парадигматичні (ЛІМІТ – обмеження, ТОРГОВЕЛЬНА МАРКА – бренд, ЗАРОБІТНА ПЛАТА – гроші); синтагматичні (ЕКСПОРТ – машин, ПІДПРИЄМЕЦЬ – багатий); тематичні (ЦІНА – товар, ПРИВАТИЗАЦІЯ – земля); словотвірні (МОНОПОЛІЯ – монополіст); граматичні (ТОРГИ – торг); фонетичні (ЕКСПЛУАТАЦІЯ – конфіскація); власні назви (ЯКІСТЬ – Германія); абрєвіатури (НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК – НБУ); ремінісцентні (куди входять і фразеологічні) (ФІРМА – фірма віників не в'яже); емоційно-оцінні асоціації (ГОТІВКА – чудово); вербальні складені реакції (ФЕРМЕР – людина, яка дуже тяжко працює); невербальні (НАЦІНКА - %); комплексні (ПРЕМІЯ – 200 грн.) (Кушмар, 2011:9-10). Проте наш досвід обробки даних АЕ за суспільно-політичною лексикою і спроба розподілу асоціатів, спираючись на вищезгадані класифікації, довів, що і такі, на перший погляд, повні та універсальні класифікації не запобігають дискусійності питання. Так, незрозумілим є, чому, наприклад, зв'язок «ЗАРОБІТНА ПЛАТА – гроші» відносимо до парадигматичних, адже його так само можна віднести і до синтагматичних за критерієм утворення словосполучення: «заробітна плата грошима» на відміну від заробітної плати товаром; тематичний зв'язок «ЦІНА – товар» легко співвідноситься з парадигматичними та синтагматичними асоціаціями; емоційно-оцінні зв'язки часто бувають вербальними складеними та комплексними і навпаки; власні назви також бувають вербальними складеними або абрєвіатурами; і, нарешті, вербальні складені можна, за класифікацією Д.І. Терехової, віднести до синтагматичних асоціатів за критерієм спроможності утворити речення.

Така плутанина в пошуку відповідника для кожного асоціата змусила нас, ретельно проаналізувавши поняття зв'язку й асоціації з різних поглядів на їх тлумачення (філософське, психологічне, лінгвістичне) та враховуючи власний практичний досвід, спробувати уніфікувати усталені класифікації і виділити в них два блоки, що послідовно складають в нашій системі «Тип асоціативного зв'язку 1» і «Тип асоціативного зв'язку 2». Такий підхід, з одного боку, зберігає традиційний погляд на класифікацію АЗ, з іншого, є вмотивованим удосконаленням сучасних класифікаторів. За визначенням філософського словника за ред. І.В.Андрущенко, «Связь – *взаимообусловленность* существования явлений, разделенных между собой в пространстве или во времени. Связь классифицируют по *формам движения* материи, *формам обусловленности*, *характеру результатов связи*, обращению действий, *типу процессов*, которые определяет данная связь, *содержанию* связи» (Філософський словник, 2006: 742-743). Філософський енциклопедичний словник за ред. Є.Ф. Губського тлумачить поняття зв'язку з психологічного погляду, вказує на те, що «связь в психологии тот факт, что раздражения, воспринимаемые органами чувств образуют основу восприятий, в которых между частями воспринимаемого существует связь, благодаря чему получается некое *целостное образование*, а не отдельные восприятия, лежащие рядом друг с другом. <...> гештальтистская теория связи твердо установила, что не Я судит об образовании всеохватывающего целостного сознания, пограничных событиях, членении, группировках и т.д., что все это определяется *объективными свойствами* данных нам явлений. Мерилом при этом является «*расположенность друг подле друга*», т.е. естественная и одновременно *разумная принадлежность друг другу, из которой вытекает возникновение познаваемых (в своем значении) образов*» (Філософський енциклопедичний словник, 2007: 407). Короткий філософський словник-довідник за ред. І.П. Чорного та О.Є. Бродецького дає свої визначення необхідних нам понять: «зв'язок – *спосіб взаємодії і взаємозалежності* предметів і явищ як умови їх існування» (Короткий філос.

словник-довідник, 2006: 77); «асоціація – у психології та естетиці зв'язок між елементами психіки й образами, поява яких викликає нові елементи й образи» (Короткий філос. словник-довідник, 2006: 34). «Асоціація – зв'язок між психічними явищами (відчуттями, уявленнями, думками, почуттями), за якого актуалізація одного з них зумовлює появу іншого» (Психологічна енциклопедія, 2006: 33) (курсив наш. – Авт.). Таким чином, зв'язок можемо трактувати як цілісне утворення, що має структуру і зміст. Виходячи з природи асоціативних зв'язків, при якій жодна реакція-асоціат не може з'явитися і бути потлумаченою поза стимулом, але з огляду і на те, що асоціат-реакція, взятий окремо, є також «повнокровним» елементом зі своїми якостями, ми пропонуємо типи класифікацій асоціативних зв'язків за структурним та змістовим аспектами. До структурного блоку, «Типу асоціативних зв'язків 1» з акцентом на формі взаємообумовленості, ми відносимо **саме відношення між стимулом і реакцією** зі здатністю останньої утворювати разом зі стимулом структури: парадигми, словосполучення, речення. До змістового блоку, «Типу асоціативних зв'язків 2» з акцентом на структурних та змістових якостях асоціатів-реакцій, ми відносимо **зміст і характер самих асоціатів** як елементів зв'язку. Таким чином, пропонована нами класифікація, що вдало реалізована в системі «Stimulus», є такою:

1. За структурою АЗ: парадигматичні, синтагматичні, вербальні складені.
2. За змістом АЗ: тематичні (співвіднесення сем стимулу та реакції за відповідними темами відношення), словотвірні, граматичні, фонетичні, емоційно-оцінні, ремінісцентні, власні назви, аббревіатури, невербальні, комплексні.

За такого підходу парадигматичні асоціативні зв'язки можуть одночасно бути зазначені як тематичні, фонетичні, словотвірні тощо; емоційно-оцінні, ремінісцентні реакції, реакції-власні назви одночасно будуть, за необхідності, зауважені як вербально складені чи синтагматичні.

Наприклад зв'язок «НАЦІЯ – Слава нації! – Смерть ворогам!» кваліфікується за нашою системою, як вербальний складений та ремінісцентний; зв'язок «ПРЕМ'ЄР-МІНІСТР – Пфф...» як синтагматичний та емоційно-оцінний. Це, на нашу думку, значно спрощує процедуру класифікації реакцій і робить аналіз АЗ більш об'єктивним і ретельним.

Конотативний аналіз стимулів реалізуємо в дослідженні та системі «Stimulus» за допомогою багатоаспектного аналізу емоційно-оцінних характеристик асоціатів-реакцій. При введенні даних АЕ дослідник класифікує конотації асоціатів та асоціативних зв'язків за двома запропонованими шкалами. Оцінка конотацій асоціатів-реакцій здійснюється за шкалою «-1 / 0 / +1» (негативна-нейтральна-позитивна), оцінка конотацій асоціативних зв'язків - за шкалою «-1 / -1y / 0 / +1y / +1» (негативна – умовно-негативна – нейтральна – умовно-позитивна – позитивна). Критерії розподілу елементів за такими маркерами вже були сформульовані, експериментально перевірені та доведені, а також описані нами в попередніх роботах (Загородня, 2013) . В процедурі співвіднесення конотацій з оцінками шкал керуємося, окрім суто лінгвістичного підходу до виявлення емоційно маркованих лексичних одиниць та лексем оцінного змісту, також і тезою про імпліцитну експресивність будь-якої лексичної одиниці, що розглядається під психолінгвістичним кутом зору як елемент структури асоціативного значення. Така імпліцитна емотивність будь-якої реакції також впливає із самої суті асоціації, наведеної вище в дефініціях словників, оскільки жодне відчуття чи почуття не може бути емоційно не маркованим. Умовно-позитивні та умовно-негативні асоціати-реакції отримують при статистичній обробці даних значення 0,5 та -0,5 відповідно. Доцільність саме такого двогранного оцінювання асоціативних зв'язків (враховуючи оцінки асоціатів та асоціативних зв'язків окремо і в сумі кількісних характеристик) проілюструємо і обґрунтуємо такими експериментальними прикладами. В асоціативному зв'язку «РЕВОЛЮЦІЯ – Небесна Сотня» асоціат «Небесна Сотня» кваліфікується нами як амбівалентний (померлі, але герої) і отримує

оцінку 0; сам же зв'язок «РЕВОЛЮЦІЯ – Небесна Сотня» отримує оцінку -1, оскільки революція тлумачиться і як кров, і смерть, а Небесна Сотня – загиблі люди, отже революція призвела до смерті. Сумарна оцінка цього АЗ за двома аспектами - -1, і сумарна оцінка стимулу РЕВОЛЮЦІЯ за даним зв'язком -1. За АЗ «РЕВОЛЮЦІЯ – гідності» оцінка стимулу РЕВОЛЮЦІЯ +1,5 (асоціат «гідності» позначено маркером 1, а зв'язок «РЕВОЛЮЦІЯ – гідності» – маркером +1у, отже сумарна оцінка стимулу в цьому випадку дорівнює +1,5). Бачимо протилежний знак в психологічній реальності респондентів щодо стимулу РЕВОЛЮЦІЯ. В асоціативному зв'язку «КОРДОН – Росія», асоціат Росія відносимо до маркеру -1 (з огляду на українську суспільну думку 2015 року), зв'язок «КОРДОН – Росія» віднесемо до маркеру 1у, бо мати кордон з державою, з якою на часі ведеться бойовий конфлікт, – це добре, проте ми не можемо маркувати цей зв'язок маркером 1, оскільки слово Росія з традиційної лінгвістичної точки зору не є яскраво експресивним (якими є вигуки, оцінні слова тощо), а тому зазначається нами як умовно позитивна одиниця. Сумарна оцінка асоціативного зв'язку та стимулу КОРДОН за цим зв'язком дорівнює -0,5. Бачимо, що цілком нейтральне з лінгвістичного погляду слово «кордон» набуває в свідомості респондентів злегка негативних конотацій, оскільки асоціюється з ворожнечею, що цілком виправдовує вплив асоціативного фактору в нашій системі обробки даних АЕ. АЗ «ДЕРЖАВА – Україна»: «Україна» – маркер +1(для української свідомості назва власної держави абсолютно позитивна), «ДЕРЖАВА – Україна» – маркер +1у, сумарна оцінка стимулу за зв'язком дорівнює 1,5. АЗ «ГОЛОСУВАТИ – бюлетені»: «бюлетені» – маркер 0, зв'язок «ГОЛОСУВАТИ – бюлетені» – маркер 0, сумарна оцінка стимулу ГОЛОСУВАТИ за даним зв'язком дорівнює 0. АЗ «РЕВОЛЮЦІЯ – коктейль Молотова»: «коктейль Молотова» – маркер - 1 (вибухівка, що призвела до жертв), зв'язок «РЕВОЛЮЦІЯ – коктейль Молотова» – маркер - 1, сумарна оцінка стимулу РЕВОЛЮЦІЯ за даним АЗ дорівнює -2. АЗ «ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК – АТО»: «АТО» – маркер - 1 (багато

гине людей), зв'язок «ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК – АТО» – маркер +1у (оскільки захищати державу і національну ідею – патріотично), сумарна оцінка стимулу ГРОМАДЯНСЬКИЙ ОBOB'ЯЗОК за даним зв'язком –0,5, оскільки громадянський обов'язок, на відміну від обов'язку, наприклад, відроджувати економіку чи забезпечувати екологічну безпеку, пов'язується з бойовими діями, а значить, вражає свідомість негативними відчуттями. Протилежну тенденцію простежуємо в аналізі конотацій за зв'язком «ПОЛІТИКА – гра»: «гра» – маркер +1(оскільки гра – це першочергово елемент безтурботного дитинства), зв'язок «ПОЛІТИКА – гра» – маркер –1у (оскільки в ньому виражена небажана психологічна реальність хитрощів, нечесності, бруду в політичних діях, а слово гра не є яскраво експресивним), але сумарна оцінка стимулу ПОЛІТИКА за даним зв'язком дорівнює 0,5, тому що створює умовно позитивну, пом'якшену психологічну реальність, на відміну від негативного зв'язку «ПОЛІТИКА – бруд», який також мав місце. Цікавими є випадки варіювання оцінок стимулів за АЗ залежно від авторського емоційного навантаження на асоціат. Так, в нашому анкетуванні трапився АЗ «ПАРЛАМЕНТ – пацюки», який маркувався за такою процедурою: «пацюки» – маркер 0 (нейтральний біологічний вид), зв'язок «ПАРЛАМЕНТ – пацюки» – маркер –1 (наявна яскрава оцінна характеристика негативного змісту), сумарна оцінка стимулу ПАРЛАМЕНТ за цим АЗ складає –1. В іншій анкеті зустрівся ідентичний за змістом, але значно експресивніший зв'язок «ПАРЛАМЕНТ – пацюки!» (підкреслення – респондентське). Такий зв'язок оцінився нами по-іншому: «пацюки!» – маркер – 1(наявна висока негативна експресивність), зв'язок «ПАРЛАМЕНТ – пацюки!» – маркер –1, сумарна оцінка стимулу ПАРЛАМЕНТ за даним зв'язком дорівнює –2. Отже, за двограним шкалюванням оцінки стимулів в асоціативних зв'язках варіюються від –2 до +2, і такий підхід не тільки ретельніше об'єктивує результати дослідження конотаційної сторони МКС, але і не дає змоги нівелювати найтонші зміни в психологічних реальностях респондентів, що в цілому робить МКС чіткішою

та більш структурованою. Обчислення масових часток асоціатів та асоціативних зв'язків в АП стимулів за відповідними шкалами дають змогу графічно представити потенційний рух конотацій стимулів до позитивного чи негативного сприйняття під впливом екстралінгвальних чинників, що є новим словом в дослідженні психолінгвістичного значення лексичних одиниць. Графічні зображення характеру конотативного елементу є великою потенцією для компаративістських студій концептів в МКС, а також для дослідження динаміки конотацій залежно від дати опитування та за роками народження респондентів, виявлення психолінгвістичної конотативної близькості чи віддаленості лексичних одиниць як в межах однієї мови, так і в міжмовних зіставленнях за допомогою так званих конотативних площин або конотативних просторів з індексами пейоративності та меліоративності як критеріями координат. Наочною демонстрацією реалізованого на поточний час графічного представлення даних конотативного елементу стимулів є мал.2.

Мал.2. Графічне зображення конотативної структури стимулів

Бачимо, що конотаційні структури стимулів ДЕРЖАВА і КРАЇНА в свідомості респондентів майже повторюють одна одну з найвищою точкою на маркері «умовно позитивний», проте тепер досить очевидно, що КРАЇНА як рідна земля є для української свідомості більш значущим і більш позитивним явищем, ніж ДЕРЖАВА як політична одиниця. Якщо уявити

даний графік як динаміку конотацій, то можемо передбачити, що конотації стимулів КРАЇНА та ДЕРЖАВА змінюють своє значення від нейтральності (за традиційного лінгвістичного підходу) до позитивності (за психолінгвістичного підходу), а негативність цих стимулів неухильно спадає. Такі прогнозовані тенденції цікаво перевірити, встановлюючи динаміку конотацій стимулу за датами репрезентації їх респондентам.

Нарешті, мовне наповнення АП стимулу, що включає різномовні елементи, реалізуємо у визначенні мови асоціату-реакції та графічного представлення результатів на діаграмі. База мови асоціатів містить в нашому дослідженні українську, російську та англійську, опцію «інші мови» (решта мов, що не привертають особливої уваги в НМКС українців), опцію «знаки, символи» (оскільки в анкетах зустрічаємо цифри та малюнки як особливі реакції на стимули), вводимо опцію «омографи», оскільки серед асоціатів певних респондентів зустрічаємо елементи, які важко однозначно віднести до україномовного чи російськомовного асоціата («люди», «номер» тощо), особливо це трапляється у випадку змішаного україно-російськомовного реагування та в анкетах респондентів, материнська, успадкована, мова котрих – російська. Звичайно, можна кваліфікувати подібні відповіді за мовним контекстом, проте ми вважаємо такі елементи «проміжними» і для чистоти тлумачень виводимо в окремий реєстр. Наш досвід показав, що на деякі стимули, такі як НАЦІЯ, ДЕРЖАВА, ПАТРІОТ трапляються випадки раптового україномовного реагування у російськомовного респондента серед решти російськомовних реакцій на інші стимули. Отже, деякі стимули здатні провокувати більше тих чи інших «іншомовних» реакцій. Залежність механізму такого реагування від материнської мови респондента і психологічного уявлення про значення або певний «мовний стереотип» дасть змогу проаналізувати стратифікацію асоціатів за мовою вираження. Приклад графічного представлення мовного наповнення АП демонструє мал. 3.

Мал.3. Мовне наповнення АП стимулу

Бачимо, що стимул ЄДНІСТЬ містить в психологічній структурі значення україномовні асоціати (90%), російськомовні (7%), англкомовні (2%), омографи, тобто «проміжні» україно-російськомовні асоціати (2%).

Особливої уваги заслуговує, на нашу думку, явище відмови асоціювати. В таких випадках реакції-лакуні присвоюємо символ «-», і вона кваліфікується в системі «Stimulus» як «Відмова асоціювати» за всіма компонентами введення даних. Масову частку подібних відмов теж підраховує система. З психологічного тлумачення феноменів витіснення, забування, відмови (Психологічна енциклопедія за ред. Степанова О.М., 2006: 57, 59, 129), виводимо, що відмова асоціювати вказує на психологічну блокаду негативного для свідомості поняття, небажання вписувати його в матрицю власних психологічних значень лексичних одиниць, тимчасове «забування» асоціативного ряду під час перебігу опитування, психологічну відмову знайти семантичний маркер стимула у вигляді значущого асоціату. Така блокада одних стимулів в МКС може компенсуватися феноменом гіперзначущості (Психологічна енциклопедія за ред. Степанова О.М., 2006: 147) інших стимулів, що провокують у респондентів не один, а цілий ряд асоціатів поспіль, що є вказівкою на добре розвинений і багатогранно актуалізований психологічний образ слова-стимула (наприклад, зв'язки «ЛІДЕР – умный, справедливый, честный», «БЛАГОДІЙНІСТЬ – АТО,

жертви, травми, гроші» тощо).

Звичайно, в межах однієї статті важко детально викласти всю багатогранність комплексного системного підходу в інтерпретації стимулів та аналізі АП, що реалізуємо в нашому дослідженні суспільно-політичного фрагмента МКС українців, а також підтвердити це системними, а не одиничними прикладами. Детальніший аналіз різних аспектів дослідження викладатиметься нами в наступних публікаціях. Проте окреслений і представлений в цій статті системний підхід в комплексному аналізі стимулів АЕ та концептів в МКС за допомогою Інформаційно-комп'ютерної системи обробки, аналізу й інтерпретації даних асоціативних експериментів «Stimulus» демонструє потужну базу, що є джерелом і корінням для розвитку різновекторних досліджень МКС та багатоаспектних тлумачень концептосфери. Перспективами нашого дослідження є розширення інформантської аудиторії, встановлення її симетричності для компаративістського аналізу концептів та НМКС, збільшення можливостей комп'ютерної системи «Stimulus» для ретельного об'єктивованого представлення результатів дослідження суспільно-політичного фрагмента МКС українців з психолінгвістичного погляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабуля А.М. Конотативні компоненти лексичної семантики як параметр міжмовного зіставлення (на мат-лі укр. та англ. мов) / Барабуля Антон Михайлович: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.17/ Київський нац. лінгвістичний ун-т. – К., 2007. – 19 с.
2. Бісовецька Т.В. Асоціативно-тематичні поля номінацій соціального статусу людини в українській, польській та німецькій мовах: семантико-генетичний аспект / Бісовецька Тетяна Валеріївна: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.17/ Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2011. – 20 с.
3. Жаботинська С.А. Лексичні поля й нелінійна динаміка когнітивних структур / С. А. Жаботинська // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2011. Випуск 52. С. 3-11.
4. Загородній Ю.В., Загородня О.Ф. Системний аналіз асоціативного поля та формування мовної картини світу / Ю.В. Загородній, О.Ф. Загородня // Матеріали XXVI Міжнародної конференції «Прийняття рішень в умовах невизначеності», 24-28 серпня 2015р., Одеса. – К., 2015. – с. 89.
5. Загородня О.Ф. Система оцінювання конотативного елементу асоціацій та

- асоціативних зв'язків / О.Ф. Загородня // Мова і культура.(Науковий журнал). – К.:Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 16.- Т. V(167). – с. 28 – 36.
6. Загородня О.Ф. Суспільно-політична лексика в мовній картині світу майбутніх фахівців-економів / О.Ф. Загородня // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри» - К., 2015.
  7. Загородня О.Ф., Загородній Ю.В. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій для обробки даних асоціативних експериментів / О.Ф. Загородня, Ю.В. Загородній // Мова і культура.(Науковий журнал). – К.:Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015 (знаходиться у друці).
  8. Залевская А.А. Значение слова через призму эксперимента: монография / А.А.Залевская. – Тверь: Твер. гос. ун-т, 2011. – 240 с.
  9. Кожушко І.А. Формування концептосфери Мобільний зв'язок в українській мовній картині світу / Кожушко Ірина Анатоліївна: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01 / Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. - X, 2011. – 16 с.
  10. Короткий філософський словник-довідник: українсько-англо-німецько-франц. словник-довідник // за ред. І.П. Чорного та О.Є. Бродецького. – Чернівці, 2006. – 288 с.
  11. Кушмар Л.В. Лексика економічної сфери в мовній картині світу українців / Кушмар Леся Вікторівна: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01 / Луганський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2011. – 20 с.
  12. Марчук У.Б. Асоціативний потенціал лінгвокультурних концептів у різносистемних мовах / Марчук Уляна Борисівна: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.15/ Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. – К., 2009. – 20 с.
  13. Плотнікова Н.В. Мікроконцептосфера Святки в українській мовній картині світу / Плотнікова Наталя Володимирівна: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01/ Харківський нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. – X, 2009. – 20 с.
  14. Психологічна енциклопедія / О.М. Степанов [автор-упорядник]. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
  15. Сурмач О.Я. Психолінгвістичні аспекти концепту «багатство» (на матеріалі англ., нім., укр. та рос. мов) / Сурмач Ольга Ярославівна: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.15/ Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. – К., 2011. – 17 с.
  16. Терехова Д.І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект): монографія / Д.І. Терехова. – К.: Київський держ. лінгв. ун-т, 2001. – 244 с.
  17. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 52-92.
  18. Философский словарь / И.В. Андрущенко, О.А. Вусатюк, С.В. Линецкий, А.В. Шуба [сост.] – К.: А.С.К., 2006. – 1056 с.
  19. Философский энциклопедический словарь / ред.-сост.: Е.Ф. Губский, Г.В. Кораблева, В.А. Лутченко. – М.:ИНФРА-М, 2007. – 576 с.
  20. Чернейко Л.О. Гештальтная структура абстрактного имени / Л.О. Чернейко // Науч. докл. Высш. шк. филол. науки. – 1995. - № 4. – с. 73-83.
  21. Чернейко Л.О., Долинский В.А. Имя *судьба* как объект концептуального и ассоциативного анализа / Л.О. Чернейко, В.А.Долинский // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 9. – 1996. - № 6. – с.21-41.
  22. Язык, речь, личность в зеркале психолінгвістики: монографія /

- Л.В. Засекина, С.В. Засекин, А.Л. Лавриненко[и др.]; под ред. д-ра психол. наук, проф. Л.В. Засекиной. – Луцк: Вежа-Друк, 2014. – 292 с.
23. Zagorodniy Yu. V., Zagorodnia O.F. Evaluating the State of Social Group on the Basis of Psycholinguistics Tests and Fuzzy Logic / Yu.Zagorodniy, O.Zagorodnia // Abstracts of XVI International Conference “PDMU”, Yalta. – 2010. - p. 26.

REFERENCES

1. Barabulia A.M. Konotatyvni komponenty leksychnoi semantyky yak parametr mizhmovnogo zistavlennia (na mat-li ukr. ta angl. mov) / Barabulia Anton Mykhailovych: Avtoref. dis...kand. philol. nauk: 10.02.17 / Kyivskyi nats. Lingvistychnyi un-t. – K., 2007. – 19 p.
2. Bisovetska T.V. Asotsiatyvno-tematychni polia nominatsii sotsialnogo status liudyny v ukrainskii, polskii ta nimetskii movakh: semantyko-henetychnyi aspect / Bisovetska Tetiana Valeriivna: Avtoref. dis...kand. philol. nauk: 10.02.17 / Nats. ped. un-t im. M.P. Dragomanova. –K., 2011. – 20 p.
3. Zhabotynska S.A. Leksychni polia i neliniina dynamika kognityvnykh struktur / S.A. Zhabotynska // Visnyk Lvivskogo universytetu. Seria philologichna. 2011. Vypusk 52. P. 3-11.
4. Zagorodniy Yu.V., Zagorodnia O.F. Systemnyi analiz asotsiatyvnoho polia ta formuvannia movnoi kartyny svitu / Yu.V Zagorodniy, O.F. Zagorodnia // Abstracts of XXVI International Conference “PDMU” 2015, Odesa. –K. 2015. – p.89.
5. Zagorodnia O.F. Systema otsiniuvannia connotatyvnoho elementu asotsiatsii ta asotsiatyvnykh zviazkiv / O.F. Zagorodnia // Mova i cultura.(Scientific Journal). – K.: Vydavnychi Dim Dmytra Burago, 2013. – Issue 16. – T. V (167). – p. 28-36.
6. Zagorodnia O.F., Zagorodniy Yu.V. Vykorystannia informatsiyno-kompiuternykh technologii dlia obrobky danykh asotsiatyvnykh eksperimentiv / O.F. Zagorodnia, Yu.V Zagorodniy // Mova i cultura.(Scientific Journal). – K.: Vydavnychi Dim Dmytra Burago, 2015(currently is being published).
7. Zagorodnia O.F. Suspilno-politychna leksyka v movnii kartyni svitu maibutnykh fakhivtsiv-ekonomistiv / O.F. Zagorodnia // Abstracts of II International conference “The Strategy of Ukraine’s Development: Economic and Humanitarian aspects” –K., 2015.
8. Zalievskaia A.A. Znachenie slova cherez prizmu eksperimenta: Monograph / A.A. Zalievskaia. –Tver: Tver. gos. un-t, 2011. – 240 p.
9. Kozhushko I.A. Formuvannia kontseptosfery Mobilnyi zviazok v ukrainskii movnii kartyni svitu / Kozhushko Iryna Anatoliivna: Avtoref. dis...kand. philol. nauk: 10.02.01 / Kharkivskyi nats. un-t im. V.N. Karazina. – Kharkiv, 2011. – 16 p.
10. Korotkyi filosofskyi slovnyk-dovidnyk: ukrainsko-anglo-nimetsko-frants. slovnyk-dovidnyk // za red. I.P.Chornogo ta O.Ye. Brodetskogo. – Chernivtsi, 2006. -288 p.
11. Kushmar L.V. Leksyka ekonomichnoi sfery v movnii kartyni svitu ukraintsiv / Kushmar Lesia Viktorivna: Avtoref. dis...kand. philol. nauk: 10.02.01 / Luganskyi nats. u-nt im. Tarasa Shevchenka. – Lugansk, 2011. –20 p.
12. Marchuk U.B. Asotsiatyvnyi potentsial lingvokulturnykh kontseptiv u riznosystemnykh movakh / Marchuk Uliana Borysivna: Avtoref. dis...kand. philol. nauk: 10.02.15 / Kyivskyi nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Instytut Philologii. –K. 2009. – 20 p.
13. Plotnikova N.V. Mikrokontseptosfera Sviatky v ukrainskii movnii kartyni svitu /

- Plotnikova Natalia Volodymyrivna: Avtoref. dis...kand. philol. nauk: 10.02.01/ Kharkivskiy nats. ped. un-t im. G.S. Skovorody. – Kh., 2009. – 20 p.
14. Psykhologichna entsyklopediia / O.M. Stepanov [avtor-uporiadnyk]. – K.: Akademvydav, 2006. –424p.
  15. Surmach O.Ya. Psycholingvistychni aspekty kontseptu “bagatstvo” (na materialy angl., nim., ukr. ta ros. mov) / Surmach Olga Yaroslavivna: Avtoref. dis...kand. philol. nauk: 10.02.15/ Kyivskiy nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Instytut Philologii. –K. 2011. – 17 p.
  16. Terekhova D.I. Osoblyvosti spryiniattia leksychnoi semantyky sliv (psykholingvistychnyi aspekt): Monograph / D.I. Terekhova. – K.: Kyivskiy derzh. Lingvistychniy un-t, 2001. – 244 p.
  17. Fillmor Ch. Freimy i semantyka ponimaniia: per. s angl. // Novoie v zarubezhnoi lingvisike. – M.: Progress, 1988. – Vyp. 23. – p. 52-92.
  18. Philosophskiy slovar / I.V. Andrushchenko, O.A. Vusatiuk, C.V. Linetskiy, A.V.Shuba [sost.] – K.: A.S.K., 2006. – 1056 p.
  19. Philosophskiy entsyklopedicheskii slovar / red.-sost.: Ye. F. Gubskiy, G.V.Korabliova, V.A. Lutchenko. –M.: INFRA-M, 2007. –576 p.
  20. Cherneiko L.O. Geshtaltnaya struktura abstractnogo imeni / L.O. Cherneiko // Nauch. dokl. Vyssh. shk. philol. Nauki. . – 1995. – № 4. – c. 73-83.
  21. Cherneiko L.O., Dolinskii V.A. Imia *sudba* kak objekt kontseptualnogo I assotsiatyvnoho analiza / L.O. Cherneiko, V.A. Dolinskii // Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 9. – 1996. – № 6. – c.21-41.
  22. Yazyk, rech, lichnost v zerkalie psykholingvistyky: Monograph / L.V. Zasiakina, S.V. Zasiakin, A.L. Lavrynenko[and others]; pod red. d-ra psykol. nauk, prof. L.V. Zasiakinoi. – Lutsk: Vezha-Druk, 2014. –292 p.
  23. Zagorodniy Yu. V., Zagorodnia O.F. Evaluating the State of Social Group on the Basis of Psycholinguistics Tests and Fuzzy Logic / Yu.Zagorodniy, O.Zagorodnia // Abstarcts of XVI International Conference “PDMU”, Yalta. – 2010. - p. 26.

Поштова адреса установи: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40